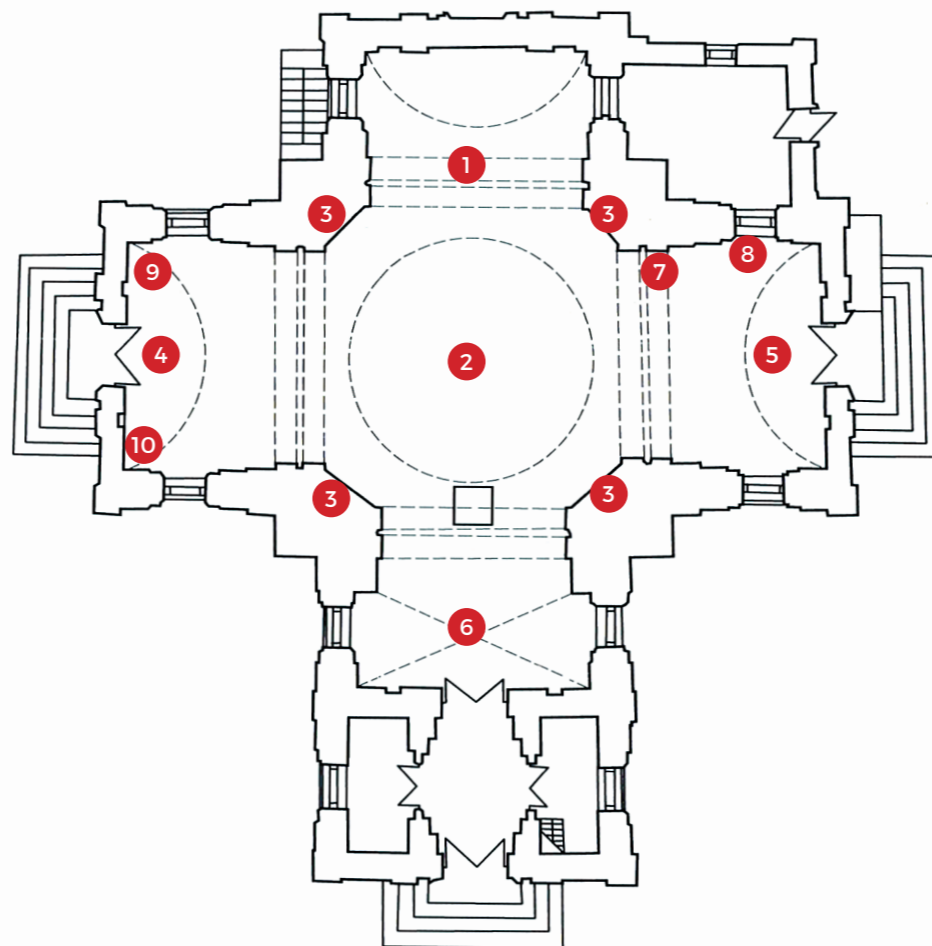

IKONOSTAS

1 Pierwotny **ikonostas** powstał w warsztacie wileńskim, a znajdujące się w nim ikony w stylu akademickiego neoklasycyzmu namalował w poł. XIX w. moskiewski malarz Adrian Kuźmicz Małachow. Obecny ikonostas, wykonany z drewna i pozłacany, posiada dwie kondygnacje i pochodzi z 1876 r. Najprawdopodobniej umieszczono w nim ikony z poprzedniego ikonostasu oraz dodano nowe, powstałe w latach 1910 i 1975. W centralnej części znajdują się carskie wrota z ikonami przedstawiającymi Zwiastowanie oraz cztery tonda (ikony w kształcie koła) z wizerunkami czterech ewangelistów (ikona św. Jana Ewangelisty zaginęła podczas remontu w latach 80. XX w., obecnie zastępuje ją kopia). Po lewej stronie carskich wrót została umieszczona ikona Matki Bożej z Dzieciątkiem, a po prawej ikona Jezusa Chrystusa jako Pantokratora siedzącego na tronie. Na wrotach diakańskich przedstawieni są archaniołowie: na lewych – św. Archanioł Michał z gojącym mieczem, na prawych – św. Archanioł Gabriel z lilią. Nad carskimi wrotami w ażurowej rozecie znajduje się przedstawienie gołębicę Ducha Świętego. Powyżej umieszczona została plakietka z ikoną Matki Boskiej Począjowskiej, zaś w zwieńczeniu ikonostasu – obraz przedstawiający Ostatnią Wieczerzę.

W górnej części ikonostasu znajdują się dwa rzędy ikon (tonda) przedstawiające cykl dwunastu głównych świąt: w niższym rzędzie Sobór Apostołów, Wniebowstąpienie, Zmartwychwstanie i Sobór Proroków, a w wyższym rzędzie Zesłanie Ducha Świętego, Narodziny Marii, Ofiarowanie w świątyni i Chrzest Pański. W segmentach bocznych ikonostasu umieszczono ikony miejscowe przedstawiające Przemienienie Pańskiego (po stronie lewej) oraz patrona świątyni św. Mikołaja Cudotwórcy (po stronie prawej).

Na ścianie wschodniej części ołtarzowej zachował się fragment polichromii z pierwotnego wystroju malarskiego wnętrza cerkwi pędzla petersburskiego malarza Michała Awitowa (1885-1954), widoczny przy otwartych drzwiach diakańskich. Wzorował się on na malowidłach z soboru św. Włodzimierza w Kijowie autorstwa Wiktora Wasniecowa. Przedstawienie ukazuje Chrystusa Zmartwychwstałego w mandorli (owalnej aureoli otaczającej całą postać), ubranego w białą szatę i błogosławiącego. Po obu stronach przedstawienia Chrystusa zostały namalowane wizerunki św. Bazylego Wielkiego, jednego z ojców kościoła i św. Jana Złotoustego biskupa Konstantynopola. Pozostałe malowidła z tego okresu usunięto podczas remontu w latach 70. XX w.

POLICHROMIE

2 Na podniebiu **kopuły** widnieje przedstawienie *Maiestas Domini* – Chrystusa w majestacie, siedzącego na tronie w otoczeniu Matki Bożej i św. Jana Chrzciciela oraz serafinów. Na bębnie kopuły został umieszczony cytat z Psalmu 19 – *Po całej ziemi rozległ się ich głos, a słowa ich dotarły aż do krańców ziemi*, a w polach między oknami postacie dwunastu apostołów z przynależnymi im atrybutami. W płycinach w dolnej części bębna znajdują się tonda z popiersiami proroków Starego Testamentu: Eliasza, Ezechiela, Daniela, Jeremiasza, Dawida, Mojżesza, Gedeona, Salomona i Jakuba.

3 **Filary** w centralnej części cerkwi pokrywają całopostaciowe wizerunki świętych z atrybutami w dłoniach oraz barwnych strojach ceremonialnych, umieszczone w bogato zdobionych bordiurach. Z prawej strony ołtarza widnieje św. Konstantyn (280-337), cesarz rzymski, natomiast z lewej strony – św. Helena, matka Konstantyna. W przeciwnych narożach po prawej stronie został namalowany św. Włodzimierz, książę kijowski, natomiast po lewej stronie jego babka – św. księżna Olga. Powyżej na żagielkach zostali umieszczeni czterej ewangelisci z otwartymi księgami w dłoniach oraz charakterystycznymi dla siebie symbolami: św. Jan z orłem, św. Mateusz z aniołem, św. Marek z uskrzydłonym lwem i św. Łukasz z uskrzydłonym wołem.

Na ścianach bocznych części ołtarzowej widnieją postacie hierarchów w barwnych szatach biskupich. Po stronie lewej zostali namalowani św. Klemens I, papież w latach 91-101, św. Atanazy Wielki, biskup Aleksandrii, św. Grzegorz z Nazjanzu, biskup Konstantynopola, a po stronie prawej – św. Cyryl Jerozolimski, grecki biskup Jerozolimy, św. Mikołaj Cudotwórca i św. Grzegorz Dialog, papież w latach 590-604.

4 SKRZYDŁO PÓŁNOCNE

Na ścianie północnej została namalowana scena przedstawiająca Chrystusa w Gaju Oliwnym. Tuż przy wejściu zostały natomiast przedstawione postacie św. Katarzyny, św. Barbary i św. Ludmiły. Nad oknami widnieją scena Ukrzyżowania Chrystusa oraz postać świętego męczennika Gabriela Zabłudowskiego. W części zachodniej nawy głównej przedstawiono św. Zofię i jej trzy córki – Wiarę, Nadzieję i Miłość. Poniżej znajduje się postać św. Onufrego, a w medalionach – popiersia św. Anny i św. Magdaleny.

5 SKRZYDŁO POŁUDNIOWE

Na ścianie południowej widnieje przedstawienie kuszenia Chrystusa na pustyni, a przy drzwiach wejściowych zostały namalowane postacie św. Pantelejmona, św. Jerzego i św. Atanazego Brzeskiego. Nad oknami zostały umieszczone scena Narodzenia Chrystusa oraz postacie świętych męczenników Samona, Jurija i Awiwa z atrybutami w dłoniach. W zachodniej części nawy głównej, w zamkniętej półkoliście niszy tuż za chórem, widnieją postaci trzech męczenników wileńskich: Antoniego, Jana i Eustachego. Poniżej została umieszczona postać Hioba z Począjowa, natomiast w medalionach – popiersia św. Sergiusza z Radoneża i św. Serafina z Sarowa.

6 SKRZYDŁO ZACHODNIE

Bezpośrednio nad wejściem została namalowana scena Sądu Ostatecznego. Polichromia pod chórem natomiast ukazuje przedstawienia postaci św. Cyryla, twórcy łańcuchowców, i św. Metodego, arcybiskupa Moraw. Na ścianach kruchty umieszczono obrazy związane z życiem św. Mikołaja. Widnieją tam postać patrona cerkwi oraz dwie sceny z jego życia: z lewej strony *Rozdanie jałmużny*, a z prawej *Uwolnienie trzech kupców*.

POZOSTAŁE WYPOSAŻENIE

7 IKONA MATKI BOSKIEJ BIAŁOSTOCKIEJ

– oryginalna ikona była wierną kopią Supraskiej Ikony Matki Bożej, stanowiącej typ Przewodniczki, Hodegetrii. Ta zaś z kolei była wzorowana na Smoleńskiej Ikonie Matki Bożej podarowanej na pocz. XVI w. supraskiemu monasterowi przez biskupa smoleńskiego Józefa Sołtana. Białostocki obraz został wywieziony w 1915 r. do Moskwy, gdzie trafił do jednego z monasterów – jego dalszy los nie jest znany. Obecnie w cerkwi znajduje się kopia ikony, która została wykonana tuż po II wojnie światowej na podstawie zdjęcia XVII-wiecznego oryginału.

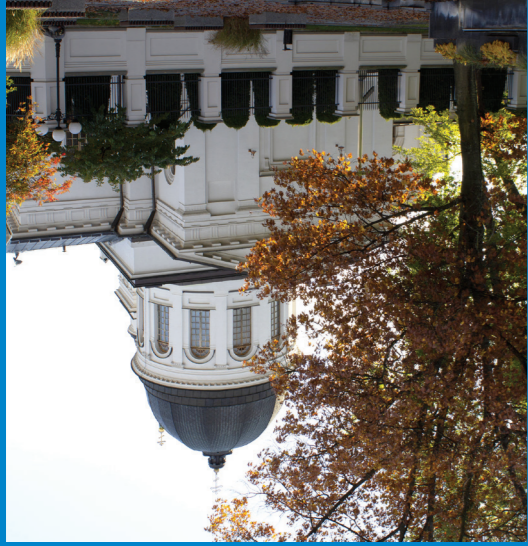

8 **RELIKWIE ŚWIĘTEGO MĘCZENNIKA GABRIELA ZABŁUDOWSKIEGO** – święty patron Bractwa Młodzieży Prawosławnej, kanonizowany w 1820 r. Jego relikwie były wielokrotnie przenoszone – znajdowały się początkowo w rodzinnych Zwierkach, potem w m.in. Zabłudowie, Białymstoku, Supraślu, Mińsku i Grodnie, by w 1992 r. powrócić uroczysto do Białegostoku. Od 1993 r. w pierwszych dniach maja relikwie przenoszone są w uroczystej procesji do monasteru w Zwierkach, by do soboru św. Mikołaja powrócić w drugiej poł. września.

9 **GOLGOTA** – drewniany krzyż z ok. 1900 r. z polichromowaną postacią Chrystusa Ukrzyżowanego, któremu towarzyszą Matka Boża i św. Jan oraz dwie niewiasty niosące miro (święty olej). W okresie wielkiego postu ustawia się ją w centralnej części świątyni i okrywa kirem.

10 **GRÓB PAŃSKI** – z końca XIX w., wykonany w stylu neoruskim z drewna dębowego, bogato rzeźbiony. W ciągu roku dwukrotnie przenosi się go do centralnej części świątyni: w Wielki Piątek oraz w dniu przypadającego w sierpniu święta Zaśnięcia Matki Bożej.

SOBÓR WSPÓŁCZEŚNIE

Cerkiew św. Mikołaja do 1950 r.

pełnia funkcję świątyni para-

falnej. Po ergowaniu 7 wrze-

nia 1951 r. prawosławnej diecezji

białostocko-gdańskiej podnie-

siono ją do rangi świątyni ka-

tedralnej. Podczas remontu

w latach 50. XX w. podziemia

nie jest ustalona. Pierwszy znany dokument dla

cerkwi zaadaptowano na kapli-

czę pw. św. Serafina Sarowskiego

Batavia. Dotyczy on przekazania ofiary pieniężnej

! zobowiązania plebana do odprawiania modlitw

świątynia wzniesiona została wczesniej, już w końcu

XVIII w., z inicjatywy Stefana

Mikołaja Branickiego. Wskazuje na to wspomniany w przywołanym tekście wizytacji

antymias zmarłego w 1708 r. biskupa Leona Załęskiego (płat materiału z przedstawi-

niem Chrystusa w grobie i czterech ewangelistów oraz zaszytą cząstką relikwii), a także

wzwanie cerkwi zawierające drugie imię prawdopodobnego fundatora.

W XIX w. zaczęła wzrastać w miejsce liczbą wyznawców prawosławia, co wiązało się

z rozwojem przemysłu włókienniczego oraz wcieleniem Białegostoku do zaboru ro-

syjskiego, a także ze zniesieniem unii w 1859 r. i włączeniem grekokatolików do prawo-

sławia. W tej sytuacji podjęto decyzję o budowie nowej świątyni. Jej projekt autorstwa

nieustalonego architekta oraz lokalizacja zostały zatwierdzone w 1840 r. i przekazane

do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. Budowę dużej, murywanej cer-

kwi tuż obok zamkniętej już świątyni unickiej rozpoczęto trzy lata później. Prace pro-

wadził budowniczy Dawid Zabudowski, a zakończono je w 1845 r. W 1846 r. cerkiew

konsekrował metropolita litewski i biskup wileński Józef Siemaszko. Starą drewnianą

cerkiew rozebrano, a pochówki z otaczającego ją cmentarza przeniesiono na wzgórze

św. Marii Magdaleny.

W 1957 r. cerkiew została wpisana do rejestru zabytków – ochroną objęta jest świą-

tyńia, ikonostas oraz niektóre ikony. Ważnymi wydarzeniami nie tylko w historii pa-

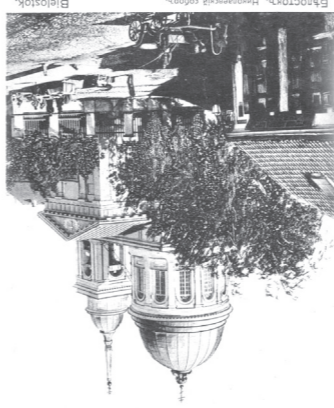
trali, ale i całego Kościoła prawosławnego w Polsce były: pierwsza od XVI w. wizyta

w państwie polskim patriarchy ekumenicznego – Jęgo Świątobliwości Dymitrosa

1 w 1987 r. oraz pierwsze w dziejach Polski odwiedziły papieża w prawosławnej

świątyni – Jana Pawła II w 1991 r.

HISTORIA POWSTANIA

Pierwsza świątynia pw. św. Mikołaja, wtedy jesz-

cze unicka, została zbudowana przez włascicie-

ll Białegostoku – Branickich. Uytuowana była

w pobliżu Bramy Chorońskiej (obecnie ul. Lipowa), w

niewielkiej odległości na wschód od dzisiejszego so-

bornu. Jej opis znalazł się w tekście wizytacji deka-

natu podlaskiego z 1773 r. Była to niewielka cerkiew

drewniana, wapnem tynkowana, dachówka kryta,

z tuzem kopułami i krzyżami żelaznymi, galkami

poziocznymi, jednak dokładna data jej powstania

nie jest ustalona. Pierwszy znany dokument dla

cerkwi św. Mikołaja wystawił w 1727 r. Jan Klemens

Branicki. Dotyczy on przekazania ofiary pieniężnej

! zobowiązania plebana do odprawiania modlitw

świątynia wzniesiona została wczesniej, już w końcu

XVIII w., z inicjatywy Stefana

Mikołaja Branickiego. Wskazuje na to wspomniany w przywołanym tekście wizytacji

antymias zmarłego w 1708 r. biskupa Leona Załęskiego (płat materiału z przedstawi-

niem Chrystusa w grobie i czterech ewangelistów oraz zaszytą cząstką relikwii), a także

wzwanie cerkwi zawierające drugie imię prawdopodobnego fundatora.

W XIX w. zaczęła wzrastać w miejsce liczbą wyznawców prawosławia, co wiązało się

z rozwojem przemysłu włókienniczego oraz wcieleniem Białegostoku do zaboru ro-

syjskiego, a także ze zniesieniem unii w 1859 r. i włączeniem grekokatolików do prawo-

sławia. W tej sytuacji podjęto decyzję o budowie nowej świątyni. Jej projekt autorstwa

nieustalonego architekta oraz lokalizacja zostały zatwierdzone w 1840 r. i przekazane

do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Petersburgu. Budowę dużej, murywanej cer-

kwi tuż obok zamkniętej już świątyni unickiej rozpoczęto trzy lata później. Prace pro-

wadził budowniczy Dawid Zabudowski, a zakończono je w 1845 r. W 1846 r. cerkiew

konsekrował metropolita litewski i biskup wileński Józef Siemaszko. Starą drewnianą

cerkiew rozebrano, a pochówki z otaczającego ją cmentarza przeniesiono na wzgórze

św. Marii Magdaleny.

SOBÓR ŚW. MIKOŁAJA CUDOTWÓRCY

To największa budowla w stylu neoklasycystycznym w Białymstoku, zachowana do dziś w niemal niezmiennym stanie. Jest główną świątynią diecezji białostocko-gdańskiej Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

Miniprzemownik powstał w ramach zadania publicznego „Odkrywamy Białostockie zabytki” realizowanego przez Regionalny Oddział PTTK w Białymstoku.

Opracowanie tekstu: Ewa Witkowska

Zdjęcia: Ewa Witkowska, Adam Grabowski

Zdjęcia archiwalne: Wikimedia Commons

Redakcja merytoryczna: Joanna Kotyńska-Stętkiewicz

Wydawca: Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze

Regionalny Oddział w Białymstoku, 2022

www.bialystok.pttk.pl

PTTK Regionalny Oddział w Białymstoku

Zadanie zostało dofinansowane ze środków z budżetu Miasta Białegostoku.

ARCHITEKTURA SOBORU

Cerkiew św. Mikołaja pod względem architektonicznym przypomina petersbur-

ską cerkiew św. Aleksandra Newskiego, jest od niej jednak znacznie skromniejsza.

Została wybudowana na planie krzyża greckiego, z częścią otarową skierowa-

na na wschód. Skrzydło zachodnie zostało wydłużone o jedno przęsło – w przy-

ziemiu mieści się kruchta, a wieńczy je dwukondygnacyjna, czworoboczna wie-

żad-zwornicza. Znajduje się w niej siedem dzwonnów, z których najcięższy waży

435 kg. Od strony południowo-wschodniej natomiast, pomiędzy ramionami krzyża,

umieszczono zakrystię. Elewacje budynku rozczłonkowane są pilastrami z głowi-

cami doryckimi i zwieńczone doryckim belkowaniem. Ramiona cerkwi wieńczą

analogiczne trójkątnie frontony wypełnione tympanonami z motywem krzyża pra-

wosławnego na tle glorii promienistej.

Cerkiew św. Mikołaja jest kopułą osadzoną na dwukon-

dygnacyjnym bębnie, którego okna doświetlają centrum świątyni. Nawy przykry-

wa sklepienie kolebkowe, natomiast kruchtę – zwierciadlane. W części wschodniej

świątyni znajduje się sołaja (podwyższenie posadzki nawy) z ikonostasem, oddzie-

lona żelwną, ażurową balustradą. Po przeciwnej stronie, na ścianie zachodniej,

sadzka została ułożona z płytek ceramicznych z firmy Dziewulski i Lange z Opoc-

na, pochodzących z zapewne z 1910 r. Wnętrze oświetla żyrandol w typie świecznika

korpusowego z poł. XIX w.

PATRON SOBORU

Św. Mikołaj Cudotwórca to je-

den z najbardziej czczonych

świątych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kapłańskich.

Gdy podczas zarazy stracił ro-

-dziców, odziedziczony po nich

majątek rozdał biednym – we-

działem. W późniejszym okresie został mianowany biskupem Wilny Licyskiej (dzi-

świeższych w Cerkwi prawosław-

nej. Urodził się pod koniec III w.

dzisiejszej Turcji) w bogatej ro-

wykazywał się wielką pobożno-

ścią i szybko zaczął przygotowy-

wać się do święceń kap